

ROZDZIAŁ I

PROBLEMY JAKO ŹRÓDŁO MYŚLENIA

Najlepszy sposób by zdobyć mądrość, to wciąż pytać...
P. Abelard

1.1. CZYM SĄ PROBLEMY?

Z myśleniem łączymy aktywność umysłu obejmującą wiele szczegółowych czynności związanych z odkrywaniem, określaniem i rozwiązywaniem problemów. A jak można określić czym są problemy? Pojawiają się w każdej sferze życia i łączymy z nimi świadomość istnienia różnych braków, trudności czy przeszkód. Dostrzeganiu lub odkrywaniu problemów towarzyszy odczucie i myśl, że „coś” w jakiejś dziedzinie jest nie tak, jak być powinno lub jak byśmy chcieli.

Mówiąc o tym, co być powinno (lub nie powinno) odwołujemy się do wartości³. To właśnie one decydują, z jakim rodzajem problemu mamy do czynienia. Uniwersalną wartością jest m.in. szczęście, zdrowie, prawda. Wszyscy pragniemy być szczęśliwi i zdrowi, i życzymy tego innym ludziom. Cnimy zdrowie, albowiem umożliwia nam ono normalne funkcjonowanie, natomiast choroba je utrudnia lub uniemożliwia oraz łączy się z cierpieniem.

Ponieważ chcemy być zdrowi, oznaki choroby są dla nas problemem. Z kolei ceniąc prawdę dążymy do uzyskania wiedzy prawdziwej. Toteż dostrzeganie braku i potrzeby takiej wiedzy znamionuje powstanie problemu poznawczego.

³ W języku codziennym mówiąc o wartościach mamy na uwadze jedynie wartości pozytywne, które określają to, co jest dobre (cenne) i być powinno. W refleksji nad wartościami podejmowanej w ramach aksjologii wyróżniamy także wartości negatywne, które określają sferę możliwego zła, którego być nie powinno.

Człowiekowi potrzebna jest także wiedza użyteczna i do jej uzyskania również dąży. W sytuacji braku wiedzy dotyczącej konkretnego działania mamy do czynienia z problemami praktycznymi. Nie wiemy wówczas, co zrobić, jakie zastosować środki, aby zrealizować wcześniej postawione cele. Możemy np. nie wiedzieć, dlaczego stanął nam samochód lub zawiesił się komputer i co powinniśmy zrobić, żeby je uruchomić.

Podczas gdy bezpośrednim rozwiązaniem problemu poznawczego będzie uzyskanie wiedzy prawdziwej, to w innych przypadkach zainteresowani jesteśmy realizacją różnych pozytywnych wartości – np. powrotem do zdrowia w przypadku choroby. Ale aby ten problem rozwiązać, również potrzebujemy wiedzy – i o naszej chorobie, i o sposobach jej leczenia. Toteż nie dysponując nią udajemy się do lekarza, który – jak sądzimy – taką wiedzę powinien posiadać. **Wiedza jest więc nam potrzebna w rozwiązywaniu wszystkich rodzajów problemów.**

W pojawianiu się problemów zawarte jest zatem odniesienie do pragnień i wartości – ze względu na nie negatywnie oceniamy aktualny stan rzeczy (świata, nas, wiedzy) dostrzegając w nim braki i niedoskonałości. Myślenie staje się w tym niedoskonałym świecie narzędziem zarówno poznania, jak i usuwania tych braków.

Czy w świecie doskonałym mogłyby się pojawić
jakiegokolwiek problemy?
Dlaczego?

Niektóre problemy w życiu jednostek lub społeczności – czasami gwałtownie i niespodziewanie – pojawiają się same i mogą stanowić wyzwanie⁴ zmuszające do myślenia i działania, gdyż nawet nie robienie niczego jest rodzajem decyzji i działania. Inne znowu można traktować jako konsekwencje lub uboczne skutki wcześniejszych działań skierowanych na rozwiązanie zupełnie innych problemów. Wreszcie są też nowe problemy, związane z rozwojem poznania, które

⁴ Na takie wydarzenia, katastrofy lub nieszczęścia reagujemy głównie emocjonalnie i wówczas udział naszego myślenia może zostać zminimalizowany. Ludzie zaślepieni przez nienawiść chcą zniszczyć domniemanego wroga, a zaślepieni przez miłość widzą tylko to, co chcą i nieprzyjemnej prawdy nie są w stanie dostrzec ani zaakceptować.

wymagają zarówno wcześniejszej wiedzy jak i wnikliwego myślenia, by można je było odkryć.

Przez długi czas nie doceniano znaczenia problemów w refleksji nad poznaniem. Obecnie nie tylko widzi się, że problemy są punktem wyjścia w rozwoju wiedzy, ale i również punktem dojścia – albowiem nowa wiedza umożliwia formułowanie nowych problemów. Nic więc dziwnego, że głosi się również tezę, iż należy widzieć w odkrywaniu nowych problemów odrębny rodzaj osiągnięć poznawczych⁵.

Czy – Twoim zdaniem – szkoły i uczelnie rozwijają praktycznie samodzielne myślenie i stymulują odkrywanie problemów?
Jeżeli nie, to jakie zasady musiałyby zostać wprowadzone, by zachęcać do myślenia i odkrywania problemów?

1.2. POZNAWCZE UJĘCIE PROBLEMU

Problemy odkrywamy w sytuacji problemowej, która tworzy obiektywną stronę problemu – widzimy w niej podstawę odczuwania i dostrzegania pewnego braku czy trudności.

Druga strona – to nasz sposób (sposoby) poznawczego ujęcia tej trudności, jej wyrażenie przez umieszczenie w siatce naszych pojęć i przyjmowanej przez nas, tj. traktowanej jako prawdziwa, wiedzy.

We wszystkich rodzajach problemów świadomie rozwiązywanych ważne jest właściwe poznawcze ujęcie problemu. Jest ono związane z jego poprawnym słownym wyrażeniem, czyli werbalizacją. To właśnie nazwany przez nas i wyrażony w postaci pytania lub pytań problem staje się problemem przez nas rozwiązywanym.

Aczkolwiek problemy wyrażamy formułując pytania, to nie każde pytanie będzie wyrazem problemów. Kiedy pytania nie będą problemami? Kiedy znamy (lub sądzimy, że znamy) na nie odpowiedzi?

⁵ Szczególnie mocno w XX-wiecznej filozofii problemowe podejście do rozwoju wiedzy eksponował K. Popper. Widział w problemach dodatkowe kryterium wartościowania postępu w nauce, uwzględniające m.in. trudność, płodność, głębokość, nowość. Na fundamentalne znaczenie problemów wskazuje także T. Nickles i twierdzi, że stanowią specyficzny rodzaj osiągnięć, podczas gdy „teoria jest tylko drogą problemu do stworzenia nowych problemów”, patrz M.I. Łojewska, *Aksjologia nauki*, Z. 51, Wydawnictwa Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1992, s. 60–61.